

**YANCI O'ZBEKISTON YOSHLARINING KOMMUNIKATIV
SAVODXONLIGINI TA'MINLASHDA DARS MATERIALLARINI
TANLASH.**

Kenjaev Shavkatjon Xusanovich

Guliston davlat Universiteti

"Ijtimoiy fanlar"

kafedra dotsenti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarining bilim, malaka va ko'nikmalari kommunikativ faoliyati namoyon bo'lishi, o'quvchilarning o'qitish va jodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda IQ testlari asosida o'quvchilarning bilimni aniqlash va ularni guruhlariga ajratish, o'zbek va chet el olimlarining tadqiqotlaridan foydalanish haqidagi fikrlarini o'rganib tahlil qilish, dars jarayonida yangi innovatsion metodlardan foydalanishi kerakligi va kreativlik asosida har bir fan o'qituvchilari darsni to'g'ri tashkil qilinishi tahlil va natijalari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Dars jarayoni, kompyuter, proektor, elektron doska, internet tarmogi, o'qituvchi, o'quvchi, differentsia yondashuv, zamonaviy-motivatsion metodlar, IQ testlari, kreativlik, darsliklar, integratsiya. O'quvchining kommunikativ savodxonlikka oid ko'nikma va malakalari barcha fanlardan beriladigan ta'lim natijasining maxsulidir. Chunki, ona tili, o'qish, matematika, odobnoma, badiiy mehnat, musika, tabiatshunoslik darslarida shakllangan bilim, ko'nikma va malakalar kommunikativ faoliyat orkali namoyon buladi. Ularning fiziologik mexanizmi ikkinchi signal sistemasining reflektor tizimidir. Bu esa, inson asab tizimidagi reflektor aloqalarni tashkil qiladi. Kommunikativ ko'nikma va malakalarning psixologik asosini tafakkur va tushuncha, mustaqil fikr bayoni -axborotlarni qabul qilish, uni ongda qayta ishlash va fikr shaklida ifodalash jarayoni, ya'ni, jamiyatdagi, ijtimoiy turmushdagi shaxslararo muloqot jarayoni tashkil qiladi. Bu jarayon davlat va jamiyat tomonidan shaxsning kommunikativ savodxonlik darajasiga qo'ygan talablarini o'zida ifodalaydi. Kommunikativ savodxonlik tushunchasi pedagogik nuqtai nazardan shaxsni shakllantirish, uni o'zi mavjud bo'lgan jamiyat talab va mezonlari asosida ijtimoiylashtirish tushunchasi bilan bog'liq. Ta'limning mohiyati shundaki, bu jarayonda kommunikativ ko'nikma va malakalar alohida didaktik substantsiya sifatida namoyon bo'ladi. Ular o'z tarkibida ta'limiy va ijtimoiy axborotlarni saqlaydi. Bu axborotlar o'quvchi tomonidan egallangan bilim asoslarini, shakllangan ko'nikma va malakalarni, o'quvchi axloqida rivojlanayotgan ijtimoiy munosabatlarni ifodalaydi. O'quvchi tomonidan egallangan ko'nikma va malakalar ular taraqqiyotining asosini belgilaydi. Pedagogik hamda psixologik nuqtai nazardan olib qaraganda,

kommunikativ ko'nikma va malakalarning rivojlanishi jamiyat a'zolarining bir-birini tushunish hamda shaxslararo munosabatlarning yuqori darajalarini ta'minlaydi.

Kommunikativ faoliyatining fiziologik asosini dinamikstereotiplar tashkil etadi. Shuning uchun xam, kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishda til ta'limining ahamiyati katta. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ savodxonligini ta'minlashga xizmat qiladigan darsmateriallarini tanlashda kommunikativ ko'nikma va malakalarni shakllantirishga alohida didaktik substantsiya sifatida qaragan holda, uning psixologik hamda fiziologik asoslariga tayanish maqsadga muvofiq. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatini faollashtirishda darsmateriallari alohida o'rin egallaydi. Hozirgi zamon darsligi o'zida fanlarning asosiy mazmunini, o'quvchilar bilish faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini ifodalashi lozim. Darsliklarda o'quvchilarning intellektual faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'p tarmoqli gipermatnlar kiritilishi maqsadga muvofiq. Berilgan barcha didaktik materiallar o'zining axborot berish quvvati, til xususiyatlari bilan yaxlit tarzda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ savodxonligini ta'minlashga xizmat qilishi lozim. Hozirgi zamon darsliklarida beriladigan didaktik materiallarni tanlashda mul'timediya yo'nalishdagi o'quv materiallaridan foydalanish muxim ahamiyatga ega. Xususan, boshlang'ich ta'limda dars materiallarini tanlashda quyidagilarga e'tiborni qaratish lozim:

- dars materiallarining mazmuni tushunarli, ilmiy g'oya va tushunchalar mohiyati aniq va ravshan bayon etilishi;

- dars materiallarini xotirada saqlashni osonlashtirish, ular ixcham chizmalar, turli tasviriy ifodalar, jadval hamda rasmlar bilan ta'minlanishi;

- dars materiallari bo'yicha ilmiy tushunchalar, qonunlar, tarixiy hodisa va ijtimoiy jarayonlarning hayotiyliigi;-tahliliy munosabatning yetarli darajada bo'lishi;

- o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida fikrlarning mantiqiy bayoni jarayonida o'zaro bog'liqlik ta'minlanishi;

- dars materiallarining bir-biriga mantiqan bog'liqligi va ketma-ketligining saqlanishi;

- dars materiallarida mashqlarni yechish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar berilishi, matn, illyustratsiya va grafiklar yordamida bilim olish orqali kengaytirilgan ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyati bo'lishi lozim;-dars maqsadlari va vazifalarining aniq belgilanishi;

- nazariy va amaliy mazmunning o'zaro maqbul va bog'liq holda taqsimlanishi;-mazmun juda ishonchli va salohiyat bilan yoritilishi kerakki, unda fan, texnika va texnologiyalar so'nggi yutuqlaridan foydalanganligi ko'rinib turishi;

-mazmun dalillardan namunalarga, namunadan-farazga, farazdan-izlanishga, izlanishdan-amaliy qo'llashga, ilmiy bilimdan kasbiy bilimga, bilimdan -amaliy ko'nikmaga o'tishni ta'minlanishi;

-dars materiallarining o'qitish texnologiyasi yoki metodikasiga mos kelishi;-dars materiallarida atrof-muhit, ifloslanish va uni tozalashning hal qilish yo'llari aks ettirilishi;-topshiriqlar va loyihalar o'quvchilarni individual yoki kichik guruhlarda ishlash imkoniyatini berish;

-tasviriy materiallardan maksimal foydalanish, dinamik jarayonlarni o'rganishni osonlashtirish maqsadida elektron ta'lim vositalarini qo'shimcha material sifatida ilova qilish;

-dars materiallarida o'quvchilarni faol bo'lish va fikrlashga undash hamda ularning fanga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiruvchi jihatlarining mavjud bo'lishi;-o'quvchilarning o'z bilim va ko'nikmalarini tekshirishlari uchun nazorat savollari bilan ta'minlanishi;

-kasbiy xarakterga ega bo'lgan va o'quvchilar mustaqil ishlashlari uchun mo'ljallangan muammoli savollar, topshiriqlar, mashqlar bilan ta'minlanishi;-zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarining yaratilishi.Shu bilan birga, darsmateriallari alohida-alohida olinganda differentsial-informatsion hamda ta'limiy-tarbiyaviy xarakter kasb etishi lozim. Taqdim etiladigan darsmateriallari didaktik talablarga tayangan holda tanlanishi lozim. Ushbu materiallar amalda mavjud bo'lgan boshlang'ich sinf darsliklarining tahlili natijalariga tayangan holda tanlanadi. Bu o'rinda taqdim etiladigan turli mavzudagi materiallar ijtimoiy-informatsion ta'lim-tarbiyaviy qiymati nuqtai-nazaridan tasnif qilingan holda bayon etiladi. Darsliklarda didaktik qiymatga ega bo'lgan ta'limiy-informatsion, ijtimoiy-informatsion xarakterdagi matnlar hamda badiiy matnlar kiritilishi lozim.

Dars materiallari ona-tili, o'qish, tabiatshunoslik, odobnoma kabi fanlar bo'yicha beriladigan dars materiallarini o'rganish natijasida shakllanadigan bilim, ko'nikma va malakalarni mustaxkamlashga xizmat qiladi. Yangi tipdagi darsliklar birinchi navbatda katta imkoniyatlarga ega bo'lishi lozim. Xuddi shunday pedagogik-psixologik imkoniyatlardan biri o'quvchi tomonidan ta'lim jarayonida egallangan kommunikativ ko'nikma va malakalarni dars jarayonida tekshirish, diagnostika qilish imkoniyatidir.Yangi tipdagi darsliklar o'quvchilardagi o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish sari keng yo'l ochishi lozim. Bunday darsliklar:-birinchidan, tashkiliy-texnologik xarakterga ega bo'lishi;-ikkinchidan, darslikda berilgan o'quv materiallarining o'zaro aloqadorligi ta'minlangan bo'lishi;-uchinchidan, dars materiallari, ta'limiy topshiriqlar tarkibi jihatidan to'la shakllangan bo'lishi;-to'rtinchidan, dars materiallari o'quvchining dinamikasi bilan bog'liq holda berilishi;-beshinchidan, darsliklarning tili, me'yoriy grammatikaga o'tkazilishi;-oltinchidan, ta'lim jarayonini standartlashtirish talablari bilan bog'lik tarzda pedagogik hamda

informatson texnologiyalarni joriy etish va qo'llash uchun qulay bo'lishi; yettinchidan, ta'lim natijalarini, ya'ni o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini rivojlantirishni kafolatlashi, shakllangan bilim, ko'nikma va malakalar berilgan ta'limiy materiallarda anik ifodalab berilishi lozim.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini rivojlantirishda quyidagi omillarga aloxida e'tibor berish maqsadga muvofik: o'quvchi tomonidan egallangan kommunikativ ko'nikma va malakalarni didaktik materiallar vositasida faollashtirish; yangi kommunikativ ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda rivojlantirib borish.

Bu jixatdan taqdim etiladigan dars materiallari alohida ahamiyatga ega. Ta'limiy vosita sifatida ajratilgan o'quv materiallari moddiy borlikdagi narsa, predmet, voqea-xodisalar, tushunchalar hamda odamlar orasidagi ijtimoiy munosabatlarning jamiyat va tabiat orasidagi aloqadorlikni o'quvchilarga anglatishga, tilimizdagi qiyin so'zva iboralarni mazmun va ifoda birligida ko'rgazmali tarzda izohlashga asoslanadi.

Boshlang'ich sinf darsliklariga o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini, mantiqiy tafakkurini, dunyokarashini ta'minlashga xizmat qiladigan ta'limiy materiallar tizimi taqdim qilinadi. Bu materiallarda o'quvchilarning yosh va ruhiy xususiyatlarini xisobga olgan holda ular oldiga qo'yiladigan savollarning ko'lami belgilanadi. Bunda o'quvchining yoshi qanchalik kichik bo'lsa, shuncha ko'p savol va topshiriqlar qo'yiladi. Bu o'z navbatida pedagogik ahamiyatga ega, Chunki, berilayotgan darsmateriali boshlang'ich sinf o'quvchilaridan kichik-kichik kismalarga bo'lib so'ralganda, o'quvchining o'z fikrini aniqbayon qilish uchun qulaylik tug'iladi. Berilgan matndan savolga javob bo'la oladigan kichik fragmentlarni tezkorlik bilan eslaydi. Lekin, o'quvchilar oldiga ma'lum mavzudagi voqea-hodisalar hamda kishilar orasidagi ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liq savol va muammolar qo'yishda me'yori bo'lishi kerak.

O'quvchilarga umumlashtirish, tahlil qilishga oid malakalarni shakllantirish, ularning induktiv-deduktiv tafakkurini rivojlantirish maqsadida ularning oldiga analitik-sintetik xarakterdagi savol xamda topshiriqlar qo'yish lozim. Ular oldiga qo'yiladigan savol va topshiriqlar, darsliklarda beriladigan mashqlar, o'quvchilarni fikrlashga majbur qilish lozim. Ta'lim-tarbiya jarayonini sifati va samaradorligini oshirish ko'p jihatdan ta'lim vositalari bilan qay darajada ta'minlanganligiga bog'liq. Bu o'qitilishi va o'rganilishi lozim bo'lgan bilimlarni beruvchi har qanday axborot tashuvchi vositalardir. Ba'zi hollarda o'quvchi uchun mo'ljallangan ta'lim vositasi o'qituvchi uchun ham talab etiladi. Tanlab olingan metod, shakl va vositalar bir-birini to'ldirishi lozim.

Ta'lim vositalari xususiyatlariga ko'ra bosma, texnik va real turlariga ajratiladi. bular o'z navbatida olti turga bo'linadi. Ma'lumot olish va ularni qayta ishlash uchun

-matnli (o'quv dastur, maxsus darslik, ma'ruza matn, tarqatma material hamda nazoratvaraqlari); umumiy tasavvurni vujudga keltirish uchun -tasvirli (fotosurat, chizma sxema, jadval, plakat hamda tasvirlar); jarayonlar to'g'risida tasvir va ovoz orqali tasavvurni vujudga keltirish uchun -audiovizual (videofil'm, kompakt-disk, audio kasseta, Power Point materiallari, elektron darsliklar); tasvir va matnni yozish, saqlash uchun -yordamchi (doska, pinbord doskasi, videoproektor ekrani bilan, komp'yuter, flipchat, videomagnitofon, televizorlar); o'rganilayotgan ob'ektning modeli orqali u haqida tasavvur hosil qilish uchun -modelli (model', maket, trenajer, mulyajlar); o'rganilayotgan ob'ektlar haqida haqiqiy tasavvurni vujudga keltirish uchun asbob uskuna, stanok, yarim tayyor va tayyor mahsulotlar hamda xom ashyolardan foydalanish mumkin. Nazariy darslarda o'qituvchilar asosan matnli va yordamchi vositalardan, amaliy mashg'ulotlarda esa ko'proq tasvirli va real vositalardan foydalaniladi. Quyida ta'lim vositalari keltirilgan:

Ta'lim vositalar

O'qituvchi uchun

O'quvchi uchun

Dars o'tkazish uchun

▪O'quv-metodik qo'llanma

▪Metodiktavsiya

▪Metodikishlanma▪Fandasturi

▪Darsrejasi

▪Ma'ruza matni

▪Darslik

▪O'quv qo'llanma

▪Jadvallar

▪Tarqatma materiallar

▪Texnologik haritalar

▪Topshiriq varaqasi▪Interfaol usullar

▪Plakat▪Modellar

▪Maketlar

▪Jihozlar

▪Audio-vizualvositalar

▪Texnikvositalar

▪Realvositalar

Ta'limvositalari turlari Bosma

Texnik

Real

Matnli

Tasvirli

Audiovizual
Yordamchi(jixozli)
Modelli
Haqiqiy

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: "O'zbekiston" -2017 yil.14 yanvarъ.104 bet.
2. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilanbirga quramiz. T.: "O'zbekiston"2017 486 bet.
3. Raximjonovna, U. N. (2023). O 'smir yoshidagi o 'quvchilarda "tarbiya" fanini o 'qitish orqali mustaqil fikrlashga o 'rgatish. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 232-237.
4. Asilova, S. X. (2023). O 'quvchilarni kasb-hunarga yo 'naltirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari.
5. G.Eshchanova Sociology of preschool education: distinctive characteristics. Science and innovation, 2 (B3), 2023. 333-337. doi: 10.5281/zenodo.7764475. (2023).
6. Ikromjonovna, J. S. Boshlang'ich sinflarga ta'lim berish jarayonida zamonaviy metod va vositalarning ahamiyati. qo'qon universiteti xabarnomasi, 581-583.(2023).
7. Eraliyeva, Z. MTT ning maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarni mantiqiy fikrlash va bahs munozarali vaziyatlarda yechim topishga va badiiy nutqqa o'rgatish. Talqin Va Tadqiqotlar, 1(18). извлеченоот<http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/19>. (2023).
8. Komiljonova, G. N. qizi. Fanlararo bog'lanish asosida boshlang'ich ta'limni amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 198–201. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505>. (2023).
9. Abduraxmonova, N. A. qizi. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 208–211.
- 10.Sh. Kenjayev "Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarga axloqiy taaarbiya berishga tayyorlash tizimini takomillashtirish. Diss.,-2022 y.
- 11.Sh. Kenjayev. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish metodikasi. O'quv qo'llanma. T.,2024 y
- 12.Ganiyeva, Muborak. "Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқини

ўрганиш бўйича илмий-оммабоп рисола."Архив научных исследований(2019).

13.Ganiyeva, Muborak. "Использование педагогических и информационных приёмов в обучении предмета «Обществоведение»."Архив научных исследований(2020).

14.Ganiyeva, Muborak. "«Шахс ва жамият» фани–тарихий, ҳукукий ва фалсафий тушунчаларни ёритиш мезони."Архив научных исследований(2020).

15.Makhamov, A. Y. (2019). The importance of the physical training in shaping health lifestyles for prospective teachers”. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1(10), 368-374.

16.Yuldashevich, M. A. (2020). Shaping of the healthy lifestyle culture in physical education for our future teachers. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8.